

KRISTÓ GYULA

A magyarok és a lengyelek kapcsolatai a 10–12. században a források tükrében*

A magyarok és a lengyelek közvetlen kapcsolatai nem korábbiak a 9–10. század fordulójánál. Jellemző, hogy a magyarok a lengyelek nevét nem a polan törzs nevéből, vagyis nem a lengyelektől vették át (ennélfogva őket nem polakoknak hívják), hanem az óorosz nyelvből. Bíborbanszületett Konstantin 10. század közepi tudósítása szerint a varégek adófizetői között szerepelnek a *lenzaninok*, illetve *lenzeninek*.¹ Bennük tehát keleti, délkeleti lengyel törzsi elnevezést láthatunk. Egy óorosz **lędźanь* került át a magyarba még a 9. században, s ott előbb *lengyen*, majd *lengyel* alakot vett fel.² A magyar nyelv *lengyel* népnévében egyedülként maradt meg egy olyan lengyel törzsi elnevezés, amely más nyelvekből (illetve magából a lengyel nyelvből) nem mutatható ki. A magyaroknak a lengyel nyelvben használatos *węgry* elnevezése szintén nem a *magyar* népnévből ered, hanem a végső fokon az *onogur* népnévre visszamenő *ogr* név *v*- előtaggal ellátott alakja.³ A két nép közvetlen kapcsolatának lehetőségét az a körülmény teremtette meg, hogy a magyarok 895-ben beköltöztek a Kárpát-medencébe, s így a lengyelek közelébe kerültek. A magyarok ekkor még szinte töretlenül őrizték másfél évezrede űzött nagyállattartó nomád gazdaságukat, amivel mobil életmód, társadalmi értelemben pedig szabadság járt együtt. Jellegzetes lovasnomád rablóhadjáratokat folytattak a gazdag zsákmányt ígérő területek ellen. E katonai akciók viszonylag ritkán irányulhattak észak felé, hiszen a különösebb gazdagságot nem ígérő polan törzsi területek nem vonzották a magyarokat. A magyarok azonban ekkor még nem a „lengyelekkel”, nem is a polan törzsszel voltak szomszédosak, hanem a fehér horvát törzsszel.

* A jelen tanulmány francia nyelvű változata 1999-ben a lengyel Krupski i S-ka kiadó felkérésére a *The history of Poland against the background of the Central Europe* c. kötet számára készült.

1 *Constantine Porphyrogenitus: De Administrando Imperio.* (= DAI) Greek Text ed. by Gy. Moravcsik. English Translation by R. J. H. Jenkins. Dumbarton Oaks, 1967. (Third Impression 1993.) 56–57., 168–169.

2 *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen.* II. Hrsg. Loránd Benkő. Bp. 1994. 888.

3 *Aleksander Brückner: Słownik etymologiczny języka polskiego.* Warszawa, 1974.³ 609.; *Maksz Faszmer: Etimologiceszkij szlovar russzkogo jazika.* I. (A–D). Moszkva, 1964. 290.

Bíborbanszületett Konstantin leírása szerint a magyarokkal (nála türkökkel) „a hegyek felé a horvátok határosak”. A hegyeken itt a Kárpátok északi vonulata, a Magas-Tátra hegyei értendők. E horvátok tehát Nowy Sącz és Krakkó környékén élhettek. Róluk a bizánci uralkodó munkájának egy másik részén értékes információ maradt ránk. Eszerint világosan megkülönböztendő egy megkeresztelt és egy megkereszteletlen Horvátország. Az előbbi az Adriai-tenger partján terült el, míg az utóbbit Nagy vagy Fehér Horvátországnak nevezte el, s azt írta róla: „A többi horvát Frankország táján maradt és most belechrovatoinak, azaz fehér horvátoknak nevezik őket, s saját fejedelmük van. Ottónak, Frankország, azaz Szászország nagy királyának alattvalói, kereszteletlenek”. Abból a körülményből, hogy a fehér horvátokat végső soron frank alattvalóknak ábrázolta – ha egyáltalán hitelt adhatunk e ponton a tudósításnak –, az kell következzen: a fehér horvátok szállásterülete egészen Libicéig (ma Csehország) elnyúlt nyugati irányban. E fehér horvátoknak, illetve a magyaroknak a viszonyáról Konstantinnál ellentmondó információk maradtak ránk. Egyik hagyomány szerint a kereszteletlen fehér horvátok „összeházasodnak a türkökkel [= magyarokkal], s velük jó barátságban élnek”. A másik hagyomány szerint a kereszteletlen Horvátország azért állít ki kevesebb lovasságot és gyalogságot, mint a megkeresztelt (vagyis az Adriai-tenger melléki) Horvátország, „mert folytonosan fosztogatják őket a frankok, türkök és a besenyők”.⁴ A két híradás nem feltétlenül zárja ki egymást. A fehér horvátok és a magyarok kapcsolata hol ellenséges, hol baráti lehetett; valószínűleg a magyarok tőlük is – mint más népek esetében rendszeresen – évi adó fizetése fejében vásároltak békét, ennek elmaradásakor viszont fegyverrel léptek fel ellenük. A fehér horvátok elleni frank, türk (vagyis magyar) és besenyő fosztogatások három irányból érkező támadásként is felfoghatók. A frankok nyugatról, a magyarok délről fenyegették a fehér horvátokat. Külön figyelmet érdemel a besenyők említése. Ők a 10. század közepén a Szeret, a Prut, a Dnyeszter, a Bug és a Dnyeper folyók vidékén éltek, s e tudósítás szerint a Dnyeszter folyó völgyén felhatolva támadhatták a Przemysl és Rzeszów körzetétől nyugatra élő fehér horvátokat.

A magyar–fehér horvát kapcsolatoknak régészeti nyomai is maradtak. Az 1970-es években Przemyslben 16 síros temetőt tártak fel, amely 10. század első felében ott élő magyarok (férfiak, nők és gyermekek) régészeti hagyatékának tekinthető.⁵ Przemysl a San folyó két partján terül el, ott, ahol a hegyvidék és a síkság találkozik, tehát stratégiaileg elsőrangú helyen. Przemysltől 20 km-rel északra, ugyancsak fontos átkelőhelyen, Radimo falunál olyan szablya került elő, ami egyértelműen magyar munkának tűnik. A két lelőhely között egy Węgiarka nevű (azaz magyar népnévre utaló) falu van, bár ennek a keletkezési idejéről nincs információnk. Mivel Przemysl a Kijevet Prágával összekötő ke-

4 DAI 142–143., 152–153.

5 A. Koperski–M. Parczewski: Das altungarische Reitergrab von Przemysl (Südostpolen). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 1978. 213–230.

reskedelmi út egyik fontos állomásának számított, a magyarok itteni jelenléte kapcsolatos lehetett ezzel a kereskedelmi tevékenységgel. Mindenesetre al-Maszúdi arab földrajztudós a 940-es évekből olyan leírást hagyományozott ránk, amely nagyon dicsérőleg szólt a kijevi Oroszország (al-Dir állam) gazdagságáról, amelynek a székhelyét a muszlim kereskedők különféle árucikkkel szokták meglátogatni, s hasonlóan magasra értékelte az arab szerző al-Firag országának fejlettségét is.⁶ Amennyiben ez utóbbi országon a prágai cseh politikai képződményt értjük, Maszúdinál a két jelentős szláv központ gazdagságáról szóló hírek a köztük folyó kereskedelmet is sejtetik. Hogy lengyel területekről a 10. (illetve a 11.) század folyamán érkezett áru a Kárpát-medencei magyarokhoz, azt olyan régészeti leletek mutatják, mint a Nagysárón (ma Šarovce, Szlovákia) lelt csontnyelű kés, valamint a Nyitra folyó völgyében több helyen is talált ékszerek (fonott nyakperec, fémgöngy stb.).⁷ Ugyanakkor a Kárpát-medencei ún. Bijelo Brdo régészeti kultúra különböző – kereskedelmi úton odajutó – emlékeit Krakko vidékén kívül a távolabbi Poznań környékén is kimutatták.⁸

A magyar és a lengyel történelemben a 10. század második felében sorsdöntő események zajlottak le. A polan törzs vezetője, Mieszko 965-ben feleségül vette a cseh fejedelem leányát, Dobravát, majd 966-ban udvarával együtt áttért a kereszténységre.⁹ Ez döntő hatást gyakorolt a későbbi lengyel történelemre, de életformaváltással mégsem kapcsolódott egybe, hiszen a Magas-Tátra és a Balti-tenger között élő, később Lengyelországba tömörülő törzsek már ezt megelőzően is földműveléssel foglalkoztak. A magyaroknál a kereszténység felvételének kísérletei szorosan összekapcsolódtak az életmód megváltozásának kényszerével. Jellemző példa, hogy amikor a keleti magyar törzsfő, Gyula Konstantinápolyban 950 táján felvette a kereszténységet, s térítőpüspököt is hozott magával onnan, attól kezdve – mint egy görög forrás írta – „ő maga nem intézett soha betörést a rómaiak [= bizánciak] területére”. A keresztény hittel nehezen fért össze a portyázó hadjáratok továbbfolytatása. Ugyanilyen értékítéletet formált e bizánci forrás a Konstantinápolyban szintén keresztény hitre tért másik magyar törzsfő, Bulcsú dolgában is, csak éppen ellenkező előjellel: „Bulcsú azonban az Istennel való szövetséget megszegvén, sokszor egész népével a

6 Idézi: *J. Marquart*: Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Leipzig, 1903. 102. – Ld. még *G. Labuda*: Lengyel–magyar kapcsolatok a X. század második felében. Világtörténet 1973. 23. sz. 3–22.; lengyelül: *Uő*: Ze stosunków polsko-węgierskich w drugiej połowie X wieku. In: Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu profesora Kazimierza Tymienieckiego. Poznań, 1970. (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego. Seria Historia Nr. 36.) 71–88.

7 *Mesterházy Károly*: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. Századok 1993. 456.

8 *Szőke Béla*: A honfoglaló és kora Árpád-kori Magyarország régészeti emlékei. Bp. 1962. 37., 41.

9 *Monumenta Poloniae Historica*. (= MPH) I–VI. Warszawa, 1960–1961., I. 399. – I. Mieszkóra legfrissebben ld. *J. Strelczyk*: Mieszko Pierwszy. Poznań, 1999.

rómaiak [= bizánciak] ellen vonult”.¹⁰ Amikor egy nyugati magyar törzsfő (Taksony vagy Géza) a 960-as évek elején tájékozódott Róma felé, és térítöpüspököt kért onnan,¹¹ a nyugati kalandozások már 955 óta nem folytak.

A portyázások megszűntében a gyors döntéseket elsősorban a külső okok motiválták. Míg a 10. század első évtizedeiben a magyar katonai akciók sikerrel jártak, ami egyet jelentett nagy mennyiségű fogolynak, nemesfémnek és egyéb más értéknek a Kárpát-medencébe való beözönlésével, a század közepe felé egyre többször érte vereség a magyarokat, mígnem 955-ben Augsburgnál I. Ottó király, majd 970-ben Arkadiupolisnál a bizánciak legyőzték őket. A gyors döntést, a kalandozások abbahagyását e két súlyos katonai kudarc indokolta. Az ellenfelek kiismerték a korábban szokatlan magyar haditaktikát, korszerűsítették hadseregeiket, méltó módon felkészültek a magyar támadások elhárítására. A magyar törzsi vezérek belátták, hogy többé nem számíthatnak a külországra abban, hogy eltartják őket, ráadásul még busás zsákmányt is biztosítanak számukra. A magyarok esetében a kalandozó hadjáratokkal való felhagyás magára a nomadizmusra mondta ki a halálos ítéletet. A Kárpát-medencében nem lehetett tartósan olyan nomadizmust folytatni, mint azt megelőzően az ukrán és a délorosz steppén, így a kalandozó hadjáratok után azonnal napi-rendre került a földművelésre és a letelepült életmódra való áttérés. Ez vonta maga után azt, hogy a magyarok a Kárpát-medence azon tájait is megszállták a 10. század második felében, amelyeket 900 táján megszállatlanul hagytak, vagyis az erdős és dombvidéki területeket, ahol nomadizálni nem lehetett, de erdőirtás után földet művelhettek. A politikai viszonyokban azonban egyelőre nem következett be változás. A hatalom a hét törzsfő kezén volt, a kereszténység is csak egyes törzsfők szűk környezetében nyert teret, de mély gyökeret ott sem eresztett.

950 táján Bíborbanszületett Konstantin a magyar belső viszonyok jellemzésül azt írta le, hogy „a türkök [= magyarok] nyolc törzse nem hunyázkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak”.¹² Ez azt jelenti, hogy a törzsszövetség (a nomád uralmi berendezkedés) felbomlóban volt, de a közös érdekek még nem szorultak annyira háttérbe, hogy a szükséges esetekben megkívánt együttes fellépést kizárttá tették volna. A távolságok azonban nőttek az egyes törzsek között. A névleges főhatalmat az Árpádok gyakorolták, szállásuk a Kárpát-medence nyugati részén terült el. Ennek a geopolitikai helyzetnek is köszönhető, hogy a 960-as évek elején a nagyfejedelmi címet viselő törzsfő (Taksony vagy Géza) Róma irányában tájékozódott. Ez az akció ekkor még nem járt eredménnyel. Az erdélyi Gyula 950 táján

10 Gy. Moravcsik: *Fontes Byzantini historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descenduntium*. Bp. 1984. 86.

11 *Die Werke Liudprands von Cremona*. Hrsg. Joseph Becker. Hannover–Leipzig, 1915.³ (*Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* [= SRG]) 163.

12 DAI 178–179.

Konstantinápolyból hozott magával térítőpüspököt. A 960-as évek vége felé Géza feleségül vette e Gyula leányát, Saroltot. Sarolt már friss, keleti rítusú keresztényként érkezett az Árpádok törzsi szállásterületére, ahol – mint a kortárs Querfurti Bruno írta – „vezetése alatt kezdődött meg a kereszténység, de pogánysággal vegyült a megfertőzött vallás, s ez a bágyadt és zavaros kereszténység rosszabb kezdett lenni a barbárságnál”.¹³ E vélemény tükrözi azt a veszélyt, amelyet a latin rítusú kereszténységre a pogányság, valamint a Sarolt által képviselt keleti rítusú kereszténység jelentett. A Kárpát-medence nyugati részén a kereszténység nem ezen az úton haladt tovább. A 970-es évek elejétől I. Ottó császár hatékony közreműködésével nagy lendülettel elindult a keresztény hit terjesztése az Árpádok törzse területén. Néhány év után azonban a kezdeti lendület kifulladásra, bár Géza és utóbb fia, Vajk (a későbbi Szent István magyar király) keresztény hitre tért, de az Árpádok törzsének népessége megmaradt pogány hiten. Ráadásul még a törzsfő, Géza sem vált a keresztény hit meggyőződéses hívévé, hiszen – a kortárs Thietmar szerint – elég gazdagnak gondolta magát ahhoz, hogy a keresztények Mindenhatójának éppen úgy áldozzon, mint a pogány isteneknek.¹⁴ Fia, Vajk viszont már egyértelműen a keresztény gondolat körben élte serdülő éveit. A Kárpát-medence legkeletibb részén, a Gyula-törzs területén a keleti rítusú térítőpüspök sem ért el a törzsfő udvarán kívül, a nép között számottevő eredményt. Más magyar törzsek vezetői még a kereszténység formális felvételéig sem jutottak el a 10. század végéig. Jellemző, hogy a Maros folyó vidékének törzsfője, Ajtony csak 1002-ben vette fel a bulgáriai Vidinben a keleti kereszténységet.¹⁵

Az első, dinasztikus jellegű kapcsolatfelvételre a magyar és a lengyel vezető elit között a 10. század utolsó éveiben került sor. A Tátrától a Balti-tengerig terjedő területen körvonalazódott a Piastok egyeduralma, a polán törzs – amely az állami integráció politikáját folytatta – fennhatósága a 980-as évek legvégére már bizonyára kiterjedt a keresztetetlen horvátok területére. Még mielőtt azonban Krakkó vidéke a Piastok uralma alá került volna, a legnagyobb valószínűség szerint 987/988-ban, Vitéz Bolesław magyar területről nősült, ez a fiatal hercegnek már második felesége volt. A mérvadó forrás, a kortárs merseburgi püspök, Thietmar híradása szerint „Bolesław, a lengyelek hercege elvette Rigdag őrgrof leányát, utóbb [azonban] elbocsátotta őt, és akkor Magyarországról nyert feleséget, akitől Besprim nevű fia született, [de e nejét is] hasonlóképpen elűzte”.¹⁶ Hogy ki volt ez a magyar feleség, nem tudjuk. A magyar szakirodalom bizonyosra veszi, hogy azonos Géza fejedelem egyik – vélhetően

13 Monumenta Germaniae historica. Scriptores. (= MGH SS) I–XXXIV. Hannoverae–Lipsiae, 1826–1934., IV. 607.

14 Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon. (= Thietmar) Recognovit Fridericus Kurze. Hannoverae, 1889. (SRG) 241.

15 Scriptores rerum Hungaricarum. (= SRH) I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini, 1937–1938., II. 489.

16 Thietmar 96.

legidősebb – leányával. Az, hogy Juditnak hívták volna, amint azt Jan Długosz állítja, bizonyosan tévedés, mert Długosz e helyütt egy 11. századi Judit (Władysław Herman felesége) nevét vonatkoztatta tévesen Vitéz Bolesław ismeretlen nevű feleségére.¹⁷ De vajon Géza leánya volt-e?

A magyarországi forrásokban ennek a házasságnak semmi nyoma nem maradt, viszont egy vonatkozása szinte kiirthatatlanul meggyökeresedett ott. Mivel az egyik legkorábban előforduló magyarországi várost, püspökségi székhelyet, a Szent István alatt létrejött várispánsági szervezet egyik központját Veszprémnek nevezik, amelynek neve feltűnően összecseng Bolesław magyar asszonytól született fia, Bezprym nevével, mai napig eléggé bevett az a feltevés, hogy Veszprém városa ennek a Bezprymnek, Szent István unokaöccsének nevét viseli. Mivel az Árpádok központja a 10. század utolsó harmadában (Géza fejedelem alatt bizonyosan) már vitathatatlanul a Dunántúlon volt, ahol Veszprém is található, ez erősítette azon gyanút, hogy a névadó valóban Bolesław fia, az utóbb lengyel királlyá emelkedett Bezprym volt. Ez azonban szinte teljes bizonyossággal kizárható. Mivel Bezprym születése 988-ra tehető, 1000 táján, amikor Szent István itt létrehozta a veszprémi várispánságot, amelyre az első írásos adat már a 11. század legelejéről ránk maradt,¹⁸ egy 12 éves ifjúnak kellett volna a vár élén állania ahhoz, hogy mint első ispán a vár és a várispánság névadója lehessen. Ez a szál tehát, amely Bezprymet és apját, Vitéz Bolesławot az Árpádokhoz köthette volna, elesik.

További információkért a lengyel forrásokhoz kell fordulnunk. Annak első nyoma, hogy Bolesław rokonságban állt az Árpádokkal, az események menetében 1165-ig haladó *Annales Kamenecenses*-ben található,¹⁹ amely a 12. század második felében a sziléziai Kamieniec ciszterci monostorában készült. Ebben Bolesław mint a magyar király – aki csak Szent István lehet – *consobrinusa* szerepel. Ez a rokonsági fok akkor áll elő, ha Bolesław és Szent István valamelyik szülője testvérek voltak. Mivel azonban a feltevés szerint Bolesław felesége és István voltak testvérek, a Bolesław és István közti rokonsági fokot a latinban a sógor jelentésű *gener* szóval kellett volna visszaadni. Az *Annales Kamenecenses* híre tehát nem szolgál a feltevés bizonyosságául. Későbbi lengyel forrásokban, amelyek a 13–16. század közti időben keletkeztek, az eredendően kétes értékű információhoz újabb mozzanatok járultak. A *Chronicon Polono-Silesiacum*-ban, amely 1278-ig tárgyalta az eseményeket, még csak arról értesülünk, hogy Bolesław, miután I. (Szent) Henrik császártól – akin csak II. Henriket (1002–1024) érthetjük – koronát kapott, feleségül vette Magyarország hercegének leányát (*filiam ducis Ungarie*).²⁰ Itt tehát ez a frigy immár új kronológiai ko-

17 Johannis Dlugossii seu Longini canonici Cracoviensis Historiae Polonicae libri XII. I. (= Długosz) Kraków, 1873. 136. – Ld. Oswald Balzer: Genealogia Piastów. Kraków, 1895. 39–40.

18 Diplomata Hungariae antiquissima. I. Edendo operi praefuit Georgius Györfly. Budapestini, 1992. 52.

19 MPH II. 777–778.

20 MPH III. 618.

ordináták közé került, de még sem a magyar *dux*, sem annak leánya nem nyert nevet. Azt, hogy Bolesław felesége Géza magyar herceg leánya volt, s Juditnak hívták, Długosz²¹ és a Długosz után íródott munkák (*Genealogia regum Poloniae*, illetve Matthias Miechovius *Chronica Polonorum*-ja²²) tartalmazzák. Bár természetesen egyértelműen nem zárható ki, hogy Bolesław második felesége Géza fejedelem leánya lett volna, ezt megbízható források révén nem lehet igazolni. Komolyan számításba kell azonban venni, hogy Bolesław nem a dunántúli Árpádokkal létesített családi kapcsolatot, hanem egy olyan magyar törzs vezetőjének leányával lépett – politikai érdekek által motivált – frigyre, akitől segítséget remélhetett ahhoz, hogy Krakkó környékére kiterjessze saját fennhatóságát. Miután ebbeli törekvése a 980-as évek végén sikerrel járt, s Krakkó és vidéke Bolesław uralma alá jutott, az érdekházasság fenntartásának nem volt többé indoka, így Bolesław eltaszította feleségét annak fiával, Besprimmel együtt.²³ Ha viszont a magyarországi Veszprém városa nem ennek a Besprimnek a nevét őrzi, egy okkal kevesebb, hogy Besprim anyjában Géza fejedelem leányát lássuk.

Megint csak a lengyel források jeleskednek annak hangoztatásában, hogy a 10. század végén újabb rokoni kapcsolat létesült az Árpádok és a Piastok között. A magyar források Szent Istvánnak egyetlen feleségéről tudnak. A korai szövegeket őrző 14. századi krónikakompozíció szerint „Géza isteni jóslattól intve az Úr megtestesülésének 969. évében [...] nemzette Szent István királyt Gyula leányától, Sarolttól”. Ugyanezen forrásunk egy másik helyen megadja Sarolt származási helyét is. Amikor arról szólt, hogy Sarolt apja, Gyula Erdélyben meglelt egy nagy várat, más szövegvariáció szerint Fehérvár (ma Alba Iulia, Románia) találta meg vadászat során,²⁴ lényegében Gyula és Sarolt erdélyi (kelet-magyarországi) illetékességére mutatott rá. E Gyula azonos azzal a Gyulával, aki 950 táján Konstantinápolyban keresztény hitre tért, és többé nem intézett betöréseket a Bizánci Birodalom ellen. E Saroltnak a testvérét szintén Gyulának hívták, ugyanis a feltétlen hitelű *Annales Hildesheimenses* 1003. évi híre szerint „István magyar király haddal támadt anyai nagybátyjára [*super avunculum suum*], Gyula királyra”.²⁵ E fiatalabbik Gyula csakis úgy lehet Szent István *avunculusa*, ha István anyjának testvére volt. Mivel az imént idézett hír a Hildesheimi Évkönyv azon, második folytatásából való, amely 1040-ig haladt az események elmondásában, így minden alapunk megvan annak feltételezésére, hogy kortárs tudósításnak tekintsük, s hírét is ennek megfelelő becsben tartjuk. Márpedig az *Annales Hildesheimenses* is közvetve bár, de teljesen egyértelműen amellettszól, hogy Szent István anyja Gyula leánya volt. Önállóan

21 Długosz 136.

22 *Polonicae historiae corpus* [...] Ex bibliotheca Ioannis Pistorii Nidani. Basileae, 1582. III. 149., II. 20.

23 Thietmar 96.

24 SRH I. 311–312., 290–291.

25 *Annales Hildesheimenses*. Hannoverae, 1878. (SRG) 29.

tekinthető a 14. századi krónikakompozícióhoz képest egy másik magyar forrásnak, a 13. század elején élt Anonymusnak a tudósítása. Eszerint „Gyula nemzett két leányt, egyikük Karold, másikuk Sarolt, Szent István király anyja”.²⁶ E tudósítás belső hitelét az adja, hogy mind Sarolt, mind Karold neve törökül tökéletesen értelmezhető, s fehér, illetve fekete hölgymenyét jelentésűek. A magyar források tehát csak Saroltról tudnak mint Géza fejedelem feleségéről, illetve Szent István király anyjáról.

Ezzel szemben a lengyel forrásokban előkerül Géza fejedelem lengyel feleségeként Adelhaid neve. A legkorábbi forrás, amely erről szól, a 12. század második feléből való *Annales Kamenecenses*. Eszerint Mieszkónak, Vitéz Bolesław apjának „volt egy nőtestvére, Atleyde, akit Iesse [Géza], Magyarország királya feleségül vett. Minthogy ő keresztény volt, férjét, Iessét Krisztus hitére térítette. A Szent István első vértanú által neki kinyilatkoztatott látomás [*visio*] után megfogant, és megszülte Istvánt, Magyarország királyát” 975-ben.²⁷ A későbbi lengyel forrásokban ez a híradás visszhangzik. Így pl. a 13. századi *Annales Silesiaci compilati* szó szerint megismételte az egy évszázaddal korábbi kamienieci évkönyv hírért, s csak annyiban bővítette annak közlését, hogy Adelhaid a bálványok kultuszától fordította el Gézát. Változatlanul közölte az *Annales Kamenecenses* hírért a sziléziai henrykóvi ciszterci apátság évkönyve a 14. századból.²⁸ Még későbbi lengyel források is hangoztatják azt, hogy Géza felesége a lengyel Adelhaid volt. Hogy a kamienieci kolostorban hogyan alakulhatott ki ez a vélekedés, az évkönyv szövegében árulkodó nyomként bent levő, Szent István első vértanú látomására vonatkozó utalás vezet nyomra. Szent István királynak 1100 táján Hartvik püspök által készített legendája tartalmazza ugyanis a magyarországi források közül egyetlenként azt a mesés elemet, hogy Géza fejedelem itt név szerint meg nem nevezett, szülés előtt álló feleségének, vagyis a későbbi Szent István király anyjának látomás (*visio*) támadt, és István első vértanú megjövendölte neki: fiút szül majd, akinek ebben a népben először jár korona és királyság (*corona debetur et regnum*).²⁹ A két leírás azonos motívumai: Szent István első vértanú szerepeltetése látomás formájában, továbbá ennek az álomképnek mindkét helyütt *visio*ként való említése bizonyossá teszi, hogy az *Annales Kamenecenses* idézett helye a Hartvik-legendából származik. Ugyancsak Hartviknál (és csak nála) olvasható egy másik érdekes történet is.

Eszerint a fejedelmi trónra lépett István – apja, Géza halála után a negyedik évben, tehát 1000-ben – elküldte követét, Ascricus püspököt Rómába, hogy az a pápától számára áldást és koronát hozzon. Mieszko lengyel fejedelem, aki éppen ebben az időben (*eodem [...] tempore*) vette fel a keresztény hitet övével együtt, szintén a pápához folyamodott áldásért és koronáért. A pápa már el is

26 Die Gesta Hungarorum des anonymen Notars. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Hrsg. von Gabriel Silagi. Sigmaringen, 1991. 78–79.

27 MPH II. 777.

28 MPH III. 669–670., 700.

29 SRH II. 406.

készítette a lengyel fejedelem számára a koronát, amikor a korona lengyelekhez való elküldésének napját megelőző éjszakán látomás formájában (*per visum*) Isten küldötte arra intette a római főpapot, hogy a lengyeleknek szánt koronát annak az ismeretlen népnek a követei, vagyis a magyarok számára adja oda, akik a holnapi napon érkeznek hozzá a célból, hogy apostoli áldást és koronát kérjenek fejedelmüknek, Istvánnak. A pápa az intelemnek megfelelően a koronát így nem a lengyel, hanem a magyar fejedelem képviselőinek adta oda.³⁰ A Hartvik-legenda részeként a kamienieci ciszterci monostor szerzetese ezt a történetet is olvashatta, s méltán sérthette önérzetét, hogy a pápához később érkezett magyarok előbb jutottak, illetve egyáltalán hozzájutottak a pápai koronához, míg a lengyel fejedelem nem. Hogy az *Annales Kamenecenses* írója valóban olvasta Hartviknál e történetet, világosan kiderül onnan, hogy az 1000. év alatt erről számol be: „Az 1000. évben, amikor II. Szilveszter állt az Apostoli Szék élén, István, Magyarország királya apja, Iesse halála után a negyedik évben elküldte Adstricus püspököt e Szilveszterhez, hogy az ország számára koronát kérjen. Ebben az időben [*eodem tempore*] hasonló megbízatással küldte Mieszko fejedelem Lampert krakkói püspököt, de a pápa úr angyali látomás [*visio*] által intve a Mieszko fejedelem számára készítettett koronát Istvánnak, Magyarország királyának küldte el”.³¹ A történet lefolyására, a szavak és kifejezések egyezésére kiterjedő megfelelés mutatja, hogy az *Annales Kamenecenses* e híradást szintén a Hartvik-legendából merítette. Hogy az évkönyv e híre átvétel a Hartvik-legendából, a fentiekén túl az is mutatja, hogy bár 1000-ben Lengyelországban Vitéz Bolesław volt a fejedelem, amit a kamienieci szerzőnek illet volna tudnia, forrása nyomán mégis Mieszkót szerepeltette ekkor, aki pedig már 992-ben meghalt. Az évkönyvíró azzal vette el a lengyelekre hátrányos tudósítás élet, hogy Gézát keresztény lengyel feleséggel „adományozta meg”, s vele téríttette a keresztény hitre Gézát is. Vagyis – kimondatlanul – a magyarországi fejedelmi (királyi) család kereszténységét lengyel eredetűnek minősítette. Eszerint Adelheidot nem tekintjük Géza feleségének, illetve István anyjának.

A magyar–lengyel kapcsolatok háromszáz éves történetének egyetlen számottevő ellenséges akciója az 1010-es évek közepére tehető, és része a másfél évtizedig (1003–1018 között) tartó német–lengyel háborúságnak, amely a Magyarországtól északnyugatra és Lengyelországtól nyugatra fekvő, döntően szlávok (csehek, morvák, dalamancok, szorbok) lakta terület feletti uralomért folyt. Ezekben az években a Német-római Császárságot és Magyarországot különleges viszony fűzte össze, amelyet szoros kapcsolatként minősíthetünk. I. István magyar király államalapító tevékenysége során erősen támaszkodott német mintákra, ugyanakkor azáltal, hogy Gizellát vette feleségül, sógora lett II. Henriknek (aki 1002 óta német király, 1014 óta pedig császár volt). Amikor tehát

30 SRH II. 412–414.

31 MPH II. 777.

Vitéz Bolesław magyar terület ellen támadt az 1010-es évek közepén, valójában német ellenfele magyar szövetségével keveredett háborúba. Azt, hogy a magyar és a lengyel uralkodó között ezekben az években feszült volt a viszony, az is jelzi, hogy az a Gyula, másik nevén Prokuj, aki Géza fejedelem feleségének, Saroltnak a testvére volt, miután István 1003-ban fegyveresen legyőzte, a lengyel uralkodóhoz menekült. A kortárs és teljesen megbízható Thietmar szerint „Bolesławnak, a lengyelek hercegének volt egy vára saját országa és a magyarok országa határán, amelynek őre Procu senior volt, a magyar király [I. István] anyai nagybátyja, akit a király székéből, miként éppen most is, korábban szintén kiűzött”. Vagyis a magyar királlyal szembeni katonai akciójában Bolesław felhasználta Procuist István ellen. Bizonytalán rövid ideig tartó határ menti összecsapásról lehetett szó, hiszen még 1018 előtti eseményként örökítette ránk Thietmar, hogy „a fent említett várban, miként egyebekben is, Isten derék győzelmet adott neki [ti. István királynak]”,³² vagyis a határvárat a magyar uralkodó rövid néhány év múltával visszafoglalta Bolesławtól. Ezzel a hiteles tudósítással szemben, egy évszázaddal az esemény után, a 12. század elején Anonymus Gallus, szerfelett dicsőítve Vitéz Bolesław nagyságát, efféle túlzásokra ragadtatta magát: „I. Bolesław, akit Dicsőségesnek vagy Vitéznek [*Gloriosus seu Chrabri*] hívtak [...], Isten kegyéből olyan erényt és hatalmat mutatott fel, hogy – ha szabad így mondanom – derekasságával egész Lengyelországot bearanyozta [...] Nem ő volt-e az, aki Morva- és Csehországot leigázta, és fejedelmi székét Prágába helyezte? Nem ő győzött-e gyakorta csatában a magyarok felett, és nem ő vetette-e uralma alá azok egész földjét a Dunáig?”³³ Ez a kései beállítás öröklődött tovább a lengyel krónikás hagyományban, a 13. század elején Kadłubek már egyenesen arról írt, hogy Bolesław „Sziléziát, Pomerániát, Porosz-, Orosz-, Morva- és Csehországot uralmának alávetve utódai számára adófizetőivé tette, Prága várában állítva fel országa második székhelyét. A hunokat vagy magyarokat hatalma alá vetette.”³⁴ A valóságban a magyar–lengyel ellenségeskedés a Morva folyó vidékére lokalizálható, s nem terjedt túl a két államiség határterületein.

Az ellentétek gyors elsimulására mutat, hogy már 1018-ban, amikor Bolesław nagy haddal vonult Oroszország ellen, és Kijevet a lengyel uralkodó besenyő szövetségesei felégették, seregében 300 német, 500 magyar és ezer besenyő harcos vett részt. Ettől kezdve hosszabb időn át békés kapcsolatok jellemezték a magyarok és a lengyelek viszonyát. A hagyomány kölcsönösen³⁵ szerepet juttat a lengyeleknek a magyar és a magyaroknak a lengyel kereszténység elterjesztésében. Valóságos személy volt az a Zoerard, aki – legendája szerint – „falusi egyszerűségben született, a Szentlélek ösztönzésére a lengyelek földjéről

32 Thietmar 241. Ld. még *A. F. Grabski*: Bolesław Chrobry. Warszawa, 1966.

33 Anonyma tzw. Galla Kronika czyli dzieje książąt i władców polskich. (= AG) Wydał Karol Maleczyński. Kraków, 1952. 16.

34 MPH II. 279.

35 Thietmar 257–258.

érkezett ebbe az országba [Magyarországra]” akkor, amikor „a legkeresztényibb István király akaratából Isten ismerete és tisztelete Pannoniában még éppen csak kicsírázott”.³⁶ Zoerardnak nagy szerepe volt abban, hogy a kereszténység Nyitra (ma Nitra, Szlovákia) vidékén gyökeret vert, őt és tanítványát, Benedeket 1083-ban szentté avatták. Bár felmerült olyan vélemény, hogy Zoerard az isztriai Polából került volna Magyarországra,³⁷ de ez erősen vitatható feltevés. Sokkal több a mesés elem abban a tudósításban, amely lengyel forrásokban arról maradt ránk, hogy I. István magyar király fia, Imre feleségül vette Mieszko lengyel fejedelem leányát, akivel szűzi házasságban élt. Amikor egyszer Mieszkóval együtt Imre Kielce környékén szarvasra vadászott, Imre egyedül felment a Kopasz hegyre (Łysa Góra), és a szíven viselt szent keresztet odaajándékozta az ottani bencés szerzeteseknek. Egy másik lengyel forrás viszont kifejezetten Imrét nevezte meg a kolostoralapítás kezdeményezőjének, aki egy, Vitéz Bolesław által létesítendő monostor számára adta a kettős keresztet, a görög császár ajándékát, amelyet a szíven szokott viselni.³⁸ Amint a kutatás megállapította, a 13. században Lengyelországban Imréről, a magyar szentről legenda készült, amely a Łysa Góra-i Szentháromság-egyházban őrzött becses kereszteteklyét Imréhez kötötte (bizonyosan alaptalanul), s a monostor neve utóbb Szentkeresztre változott. Ugyancsak valótlan a legenda azon híre is, hogy Imrének lengyel felesége lett volna.³⁹ A magyar–lengyel kapcsolatokat a 11. század első évtizedeiben pénztörténeti elem is színesíti. A lengyel pénzverés a magyarnál korábban kezdődött, I. Mieszko alatt, míg Szent István király koránál régebbi magyar pénzt nem ismerünk. István pénzei nagy területi szóródásban (közel 60 lelőhelyről) és viszonylag magas példányszámban (mintegy félezer darabbal) fordulnak elő Lengyelország területén, sőt még attól északabbra, Dániában és Svédországban is. A lengyel pénzverés 1020 táján elapadt, mintegy 50 éven át szünetelt. A magyar pénzeket bőségesen előforduló hazai ércből verték, míg Lengyelországban hiányzott az alapanyag, ez indokolja a két ország pénzverésének eltérő alakulását ezekben az évtizedekben. Bizonyosra vehető: az önálló lengyel pénz több évtizedes hiánya is közrejátszott abban, hogy az István-pénzek szabadon utat találtak Lengyelországba.⁴⁰

A 11. század későbbi évtizedeiben gyakoriakká váltak a magyar és lengyel uralkodók közti dinasztikus kapcsolatok. Magyar hercegek lengyelországi emigrációja szoros kapcsolatban van az I. István magyar király utolsó éveiben bekö-

36 SRH II. 356.

37 *Imre Boba*: Saint Andreas-Zoerard: a Pole or an Istrian? Ungarn-Jahrbuch 1976. 65–71.

38 MPH III. 60–61.; Johannis Dlugossii Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis. III. Cracoviae, 1864. 229.

39 *Tóth Sarolta*: Magyar és lengyel Imre-legendák. Szeged, 1962. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica XI.) 57–70.

40 *Gedai István*: A magyar pénzverés kezdete. Bp. 1986. 72–77.; *Stanisław Suchodolski*: Noch einmal über die Anfänge der ungarischen Münzprägung. Polish Numismatic News 1991. 164–176.; *Kovács László*: A kora Árpád-kori magyar pénzverésről. Bp. 1997. 82–83.

vetkezett eseményekkel. Mivel Imre halálával (1031) István utolsó fiát veszítette el, a trónon unokaöccsét, nőtestvérének a fiát, a velencei Pétert jelölte utódául, vagyis a leányágot részesítette előnyben, s mellőzte a férfiágot, azaz Géza testvérének fiát, Vazult. A jelölésre Vazul a király elleni lázadással válaszolt. Erre István Vazult megvakította, kisgyermek fiait pedig – amint ezt megbízható német forrásból tudjuk – száműzetésbe küldte.⁴¹ A 14. századi (de jóval korábbi elemeket tartalmazó) magyar krónika szerint a három fiú (András, Béla és Levente) előbb Csehországba távoztak, majd „szegénységük miatt átmentek Lengyelországba, és Mieszko, Lengyelország fejedelme jóindulatúan fogadta őket”.⁴² Ha e hír megbízható, akkor ebből az következik, hogy a három fiú 1031–1032-ben menekült Csehországba, s onnan 1034 előtt került át Lengyelországba, ugyanis Mieszko 1034-ben meghalt. Mivel az 1031-ben rövid időre trónra került Besprim országlása idején a hatalmát veszített II. Mieszko is Csehországban időzött, nem kizárt, hogy a testvérek a Lengyelországba visszatérő és a trónt visszaszerző Mieszkóval együtt mentek. Mieszko halála után rövidesen András és Levente Oroszországba távozott, Béla viszont lengyel földön maradt, és nagy szolgálatot tett a lengyel uralkodónak azáltal, hogy – a magyar krónika tudósítása szerint – párviadalban legyőzte a pomeránok hercegét, aki felmondta az évi adófizetést a lengyel fejedelemnek. Bár a magyar krónikában ismét Mieszko neve szerepel, kronológiai okokból e lengyel uralkodó valójában Mieszko fia, Kazimierz lehetett. Miután Béla győzelmet aratott, s a pomeránok újra a lengyelek adófizetői lettek, a lengyel fejedelem saját leányát adta feleségül Bélához.⁴³ Azzal kapcsolatban, hogy Béla milyen szerepet játszott 1048 tájáig tartó lengyelországi tartózkodása során a lengyel állam életében (sőt, hogy egyáltalán a pomerán herceggel megívott párbajnak is hitelt adhatunk-e), megoszlanak a vélemények.⁴⁴ Az viszont biztosnak vehető, hogy 1048 táján családjával együtt, lengyel feleségével, Richezával, valamint Lengyelországban született fiaival, Gézával és Lászlóval – a későbbi I. Géza és I. László magyar királyokkal – együtt hazatért Magyarországra. Anonymus Gallus ezúttal is némi igazságra épített rá jó adag túlzást. Szerinte ugyanis „Ulászló [I. László magyar király] gyermekkorától kezdve Lengyelországban nevelkedett, és mintegy erkölcsre és életvitelére nézve is lengyellé vált”.⁴⁵ Mivel László 1040 körül született, hozzávetőlegesen nyolc évet élt lengyel földön.

41 *Annales Altahenses maiores. Recognovit Edmundus L. B. ab Oefele. Hannoverae, 1891.*² (SRG) 24.

42 SRH I. 334.

43 SRH I. 334–335.

44 *Jerzy Dowiat: Bela I węgierski w Polsce (1031/32–1048). Przegląd Historyczny (= PH) 1965. 1–23.; Władysław Dziewulski: W sprawie pobytu Beli I węgierskiego w Polsce (Uwagi krytyczne). PH 1966. 270–273.; Jerzy Dowiat: W sprawie „Uwag krytycznych” Władysława Dziewulskiego. PH 1966. 447–448.*

45 AG 52.

Az I. István halála után következő anarchiából Vazul száműzött fia, I. András került ki győztesen, aki 1046-ban elfoglalta a magyar trónt. A magyar krónika szerint „három év alatt fegyvereivel a magyarok adófizetőivé tette a lengyeleket, a cseheket és az osztrákokat”.⁴⁶ Ez éppen annyira légből kapott állítás, mint amikor Kadłubek arról írt, hogy Vitéz Bolesław úgyszólván valamennyi szomszédjától adókat szedett.⁴⁷ Az uralkodása első éveiben állandó német fenyegetettségben élő András nem gondolhatott arra, hogy katonai eszközök igénybevételeivel játssza el nehezen megszerzett és még szerfelett ingatag hatalmát. 1048 táján éppen uralmát akarta erősíteni András azzal, hogy hazahívta Lengyelországból Bélát, és vele megosztozott az országon. Béla az ország harmadrészére kiterjedő hercegség ura lett, és közel egy évtizedig harmonikus volt viszonyuk. Amikor azonban a trónutódlás kérdésében súlyos ellentétek osztották meg őket, s küszöbön állt fegyveres összecsapásuk, Béla herceg nagy hasznát vette lengyel kapcsolatainak. 1060-ban – a magyar krónika szerint – Béla „teljes családjával együtt Lengyelországba ment sógorához [*ad socerum*] [...] Mindazt a jogtalanságot, amelyeket testvére, András király okozott neki, sógora [*socero suo*], Lengyelország fejedelme tudomására hozta. Lengyelország fejedelme pedig hűségesen és hathatósan megsegítette őt. Béla herceg sógora három seregével megerősödve tért vissza Magyarországra”.⁴⁸ Lengyelországban ugyan ekkor már nem Kazimierz uralkodott, vagyis Béla valószínű sógora, hanem annak fia, II. (Merész) Bolesław, de a tudósítás hitelében ennek ellenére nincs okunk kételkedni. A lengyel segítségnek nagy szerepe volt abban, hogy Béla fegyveresen legyőzte Andrást, és 1060-ban a magyar trónra került. Amikor Béla 1063. évi halálakor I. András fia, Salamon a német uralkodó támogatásával megszerezte a Magyarország feletti hatalmat, Géza és két testvére (László és Lampert) Lengyelországba menekültek. A magyar krónika szerint a frissen magyar királlyá koronázott Salamon, aki még nem erősítette meg hatalmát, „félt attól, hogy Géza lengyel sereggel megtámadja őt”.⁴⁹ A lengyel trónon ekkor II. (Merész) Bolesław ült, I. Béla fiainak unokatestvére. Érthető, hogy kész lett volna kiállni magyar rokonaiért. Erre azonban nem került sor, a Magyarországra visszatért Géza megbékélt Salamonnal, és ő is elnyerte a hercegséget. Amikor azonban Salamon és Géza (illetve testvérei) között is elromlott a viszony, 1073-ban Géza fiatalabbik öccsét, Lampertet küldte Lengyelországba, hogy segítséget kérjen II. Bolesławtól.⁵⁰ A más ügyekkel elfoglalt lengyel fejedelem azonban ezúttal nem állhatott unokatestvérei szolgálatára.

46 SRH I. 344.

47 MPH II. 279.

48 SRH I. 355–356.

49 SRH I. 361–362.

50 SRH I. 380.

Alig telt el azonban néhány év, és immár II. Bolesław szorult rá az időközben magyar trónra került László támogatására. Miután a lengyel fejedelem konfliktusát Stanisław krakkói püspökkel erőszak révén oldotta meg, kioltva a püspök életét, Bolesław 1079-ben Magyarországra menekült, akit Anonymus Gallus szerint I. László király az iránta érzett tisztelet miatt lováról leszállva várt. A lengyel exuralkodó azonban nem volt tekintettel a magyar király gesztusára, és – ha lehet hinni a lengyel forrás szavainak – ezt mondta: „Őt mint gyermeket én neveltem Lengyelországban, én tettem királlyá Magyarországon. Nem illik, hogy ő engem egyenrangúként tiszteljen, hanem engem lovon ülve csókoljon meg, mint bárkit a fejedelmek közül”. Bár Lászlónak ez nem esett jól, de nem mondott neki ellent, testvéreként éltek együtt Magyarországon, de a magyarok ezt kevésbé bocsátották meg Bolesławnak,⁵¹ aki haláláig (1081) magyar száműzetésben maradt. László élete vége felé – saját akaratán kívül – belekeveredett a lengyel belviszályokba. Anonymus Gallus tudósít arról, hogy Władysław Herman lengyel fejedelem, akinek második felesége Judit volt, Salamon magyar király hitvese, „Ulászló [I. László] magyar királyt és Břetislav cseh herceget kérte segítségül a wrocławiaiak ellenében, ami inkább szegényére és kárára, semmint hasznára és üdvére szolgált”. Az a furcsa eset fordult elő ugyanis, hogy László nem azok mellett állt ki, akik segítségét kérték (vagyis Władysław Herman és nádorispánja, Sieciech érdekében), hanem azok mellett, akikkel szemben fel kellett volna lépnie. A lengyel forrás szerint „Ulászló magyar király Sieciech nádorispánt megkötözve Magyarországra vitte volna magával, ha nem menekült volna el a gyermek Bolesławval”,⁵² azaz a későbbi III. Bolesław lengyel uralkodóval. Erről a lengyelországi magyar hadjáratról a magyar krónika is beszámolt, de e tudósítás kevés konkrétumot tartalmaz: László „Lengyelországra támadt. Az ellene jövő lengyelek harcba bocsátkoztak, de Isten segítségével a magyarok győzelmet arattak”, s ezt követően beszélt el a magyar forrás Krakkó ostromát, a konkrét leírás azonban, hogy ti. a magyarok az általuk készített nagy földhányás tetejét liszttel borították be, hogy így bizonyítsák élelmi-szerkészleteik nagyságát,⁵³ mesés színezetű.

A magyar–lengyel kapcsolatok intenzív szakaszának tekinthető a 12. század eleje. Alapját az szolgáltatta, hogy mind Magyarországon Kálmán és Álmos, mind Lengyelországban III. Bolesław és Zbigniew hatalmi harcot vívott egymással. A magyar krónika szerint, mivel Álmos nem nyerte el IV. Henrik német király támogatását, „Lengyelországba futott, a lengyelek és a magyarok tanácsára és segítségével visszatért Magyarországra, elfoglalta Újvárat és bevonult oda”.⁵⁴ Az észak-magyarországi Abaújvár ostromában tehát Álmos

51 AG 54. – Ld. *Tadeusz Grudziński*: Bolesław Śmiały-Szczodry i biskup Stanisław. Dzieje konfliktu. Warszawa, 1986.

52 AG 71.

53 SRH I. 415.

54 SRH I. 426–427.

lengyel segítséget élvezett. Anonymus Gallus örökítette ránk a történet másik felét. Eszerint „Álmost, Magyarország hercegét Bolesław herceg a vendégbarátság okán támogatta”. Közben Bolesław tárgyalni akart Kálmánnal, de erre a tanácskozássra a magyar király, csapdától tartva, vonakodott elmenni. „Azután mégis egymás között követeket küldtek, egyszersmind össze is jöttek, majd elválva megerősítették az örök testvériséget és barátságot”.⁵⁵ Kálmán és Bolesław 1106-ban felismerték közös érdekeiket, hogy saját belső ellenzéküket a másik fél segítségével tartsák féken. Miközben 1107-ben Zbigniew pomerán és cseh, addig Bolesław orosz és magyar segítséget vett igénybe. Bolesław sietve kibékült a csehekkel (ebben az akcióban már Kálmánnal együtt vett részt), s e határozó külföldi támogatásnak köszönhetően érte el Zbigniew engedelmességre kényszerítését. A magyar–lengyel szövetségnek németellenes éle volt. Ezt Anonymus Gallus teljes egyértelműséggel megfogalmazta: „Kálmán magyar király és Bolesław lengyel fejedelem esküvel kötelezte magát, hogy amennyiben a [német] császár az egyik országot megtámadná, aközben a másik uralkodó Csehországot kötné le”.⁵⁶ Ez történt 1108-ban, amikor Álmos hívására V. Henrik betört Magyarországra, Bolesław rögtön akcióba lépett Csehországban, ahol több erősséget felegetett.⁵⁷ Kálmán azonban 1109-ben nem viszonzta ezt, pedig ez évben összehangolt német–cseh támadás érte Lengyelországot. Ez azonban nem vetett árnyékot a magyar–lengyel kapcsolatokra. Azt követően, hogy Bolesław megvakította hatalomra törő féltestvérét, Zbigniewet, a lengyel fejedelem vezeklő útra indult, 1113 nagybőjtje táján hosszasabban időzött Magyarországon, felkereste Székesfehérvárott Szent István király sírját, Somogyvárott pedig Szent Egyed monostorát; mindenütt, ahol megfordult, magas egyházi méltóságok és maga Kálmán király ünnepélyesen fogadták.⁵⁸ Bizonyára a lengyel „példát” követte rövidesen Kálmán akkor, amikor maga is megfosztotta szeme világától ismét királyi méltóságára törő testvérét, Álmost.

A 12. század túlnyomó részében a magyar–lengyel kapcsolatok már nem játszottak a korábbi évtizedekéhez hasonló, fontos szerepet a két ország életében. Ennek az az oka, hogy Magyarország egy időre külpolitikailag elszigetelődött, majd ebből olyan kapcsolatok erősítésével tört ki, amelyek sokkal inkább nyugat és dél felé jelölték ki Magyarország tájékozódásának irányát, semmint észak felé. Lengyelország pedig az 1138. évi statútum következtében gyors ütemben haladt a szétagulódás útján, immár többé nem számított erős, egységes államnak, amely komoly hatalmi tényező szerepkörét tudta volna betölteni. II. István magyar király, Kálmán fia 1127-ben a lengyel határvidéket pusztította, ennek oka a szintén a szétagulódás útjára lépő kijevi Oroszország egyes ré-

55 AG 98.

56 AG 116.

57 SRH I. 429.; AG 116.

58 AG 158–159.

szei iránti eltérő magyar és lengyel érdekek voltak.⁵⁹ Ez elrontotta az 1106 óta szívélyes és baráti kapcsolatot Lengyelország és Magyarország között. Amikor ez utóbbi országban II. Béla (Álmos fia) került a trónra, III. Bolesław nyíltan Kálmán második feleségétől született állítólagos fia, a trónkövetelő Borisz pártjára állt. Tekintélyes lengyel had támogatta 1132-ben Boriszt, amelynek élén maga a fejedelem állt és Wsebor vezetett, de – feltehetőleg – az osztrákok megjelenése és Béla oldalán történt hadbalépésük, illetve a Bolesławhoz pártolt magyarok átállása következtében Borisz ügye, egyszersmind a lengyel uralkodó is vereséget szenvedett.⁶⁰ Ez a nyílt konfrontáció tovább mélyítette az ellentétet a magyar és a lengyel uralkodó között. II. Béla Bolesław ellen magyar–osztrák–cseh–przemysli koalíciót hozott létre, 1132–1135 között a cseh és a przemysli fejedelem többször is betört Lengyelországba. 1134-ben II. Béla követet küldött Plzeňbe, ahol Lothar császár és Soběslav cseh fejedelem tanácskozott. Itt a követ éppen azzal próbálta elnyerni Lothar jóindulatát, hogy a Bolesław által a magyar királynak okozott jogtalanságokra hivatkozott.⁶¹ Mindenesetre 1135-ben már újra egy táborba tartoztak a magyarok és a lengyelek, hiszen Bolesław személyesen, Béla pedig követek révén jelent meg Lothar császárnál.⁶² Valamikor az 1140-es években II. Béla egyik leányát a későbbi III. Mieszko krakkói fejedelem vette nőül.⁶³ 1149–1150-ben magyarok és lengyelek egyaránt Izjaszlávot támogatták az orosz belviszályokban.⁶⁴ Ez egyszersmind a záró epizódja is a 10–12. századi intenzív, folyamatos magyar–lengyel kapcsolatoknak. Szerfelett feltűnő, hogy az 1150–1200 közti fél évszázad szinte teljesen üresen tátong az írott forrásokban tükröződő kapcsolatokat illetően. Az az egyetlen esemény, amely ezen 50 esztendő alatt összekapcsolta a magyarok és a lengyelek történetét, már sokkal inkább egy következő évszázad történéseinek az előhírnöke: 1189-ben a lengyel Kazimierz segítségével sikerült a magyarok által fogságba vetett halicsi fejedelemnek, Vlagyimirnak visszaszereznie trónját.⁶⁵ A 13. század első évtizedeiben ugyanis mind Magyarország, mind Lengyelország külkapcsolataiban fontos szerephez jutnak az orosz fejedelemségek. A magyarok és a lengyelek közti békét a halicsi incidens után – mint Kadłubek írja – „a szentek, ti. Szt. István király és a lengyelek pártfogója, Szt. Adalbert intelmei szerint” kötötték meg. Eszerint „közösen kell ápolni a két ország barátságát, közösen kell a másik ellenségeit üldözni, közösek lesznek a

59 SRH I. 434., 439. – Ld. *Makk Ferenc*: A Kálmán-ági királyok külpolitikájának néhány kérdése. In: *Uő*: A turulmadártól a kettős keresztig. Szeged, 1998. 183–189.

60 SRH I. 448–452.; MPH II. 359–360.

61 MGH SS IX. 139.

62 MGH SS VI. 540.

63 MPH II. 378–379.

64 *Font Márta*: Magyarok a Kijevi Évkönyvben. Szeged, 1996. 114–143.

65 I. m. 308–311.

sikerek gyümölcsei”.⁶⁶ Hogy a 13. század elején Lengyelországban mily becsben tartották a magyar–lengyel barátság eszméjét, azt nemcsak Kadfubek idézett szavai bizonyítják, hanem az egyébként zavaros magyar–lengyel krónika azon szövege is, amely szerint Szent István koronájának elnyerésekor egyenesen a pápa rendelte el: „kiközösítjük, valamint Szent Péter és Pál apostolok bosszújának vetjük alá azokat, akik előbb lázadnak fel, akár lengyelek a magyarok ellen, akár magyarok a lengyelek ellen, ameddig csak az egyház iránti alázatosságban és tiszta keresztény hitben megmaradnak”.⁶⁷

GYULA KRISTÓ

HUNGARIAN-POLISH RELATIONS BETWEEN THE TENTH AND TWELFTH CENTURIES

Relations between the two peoples began at the turn of the ninth and tenth centuries. The Hungarian word *lengyel* (Pole, Polish) stems from Old Russian, while the Poles called the Hungarians *węry*, which is derived from the word for the *Onogur* people. For most of the tenth century, the Hungarians maintained relations with the White Croats who lived in the Nowy Sącz and Cracow region. The first dynastic connection between members of the Hungarian and Polish elites came at the end of the tenth century. The Polish prince, Bolesław the Brave, married the daughter of a Hungarian chieftain in the hope of receiving assistance as he attempted to conquer the Cracow region. The belief of the Poles that Prince Géza’s wife was a Pole is mistaken. It is the result of an intentional distortion, the “revenge” of a twelfth-century Polish chronicler for the legend—put about by the chronicler’s source Hartvik—that the Hungarians and not the Poles obtained a crown from Pope Sylvester II. Over three centuries, the only serious instance of conflict between the Hungarians and the Poles occurred around 1015 as part of the long hostilities between the Germans and the Poles. The role of a Pole called Zoerard in the spread of Christianity in northern Hungary has been verified. On the other hand, the alleged relationship between Saint Emerich and the Polish church and the idea that his wife was Polish appear to have no basis. In the

66 MPH II. 421.

67 *Béla Karácsonyi*: *Chronica Hungaro-Polonica*. I. (Textus cum variatione lectionum). Szeged, 1969. (*Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*. *Acta Historica* XXVI.) 36. – E forrásra legújabbán ld. *Ryszard Grzesik*: *Kronika węgiersko-polska. Z dziejów polsko-węgierskich kontaktów kulturalnych w średniowieczu*. Poznań, 1999. – A tanulmányban érintett eseményekre ld. még *Henryk Lowmiański*: *Początki Polski*. Warszawa, 1963.; *Pawel Jasienica*: *Polska Piastów*. Warszawa, 1979.; *Historia dyplomacji Polskiej*. I. *Połowa X w.–1572*. Pod. red. Marian Biskup. Warszawa, 1982. (*Historia dyplomacji Polskiej*. [Półowa X–XX w.] I–V.); *Gerard Labuda*: *Studia nad początkami państwa polskiego*. I–II. Poznań, 1987–1988.; *Magyarország története*. *Előzmények és magyar történet 1242-ig*. I–II. Főszerk. Székely György. Bp. 1984. (*Magyarország története tíz kötetben*. A szerk. biz. vez. Pach Zsigmond Pál.); *Gyula Kristó*: *Die Arpadendynastie. Die Geschichte Ungarns von 895 bis 1301*. Bp. 1993.; *Makk Ferenc*: *Magyar külpolitika (896–1196)*. Szeged, 1996.²

latter decades of the eleventh century, relations between the Hungarian and Polish rulers became more frequent. Indeed King Béla's wife was the Pole Richeza. Poles offered support to both King Béla I and his son. Meanwhile Bolesław II found refuge in Hungary. King (Saint) Ladislas launched an armed intervention in Polish affairs. Relations were very close in the early twelfth century, during the reigns of King Coloman and Prince Bolesław III. Coloman followed the Polish example by blinding his younger brother Álmos. By the middle of the twelfth century, relations had become more distant, and in the second half of the century they almost ceased to exist. Nonetheless, owing to several centuries of contact, in the early thirteenth century the idea of Hungarian–Polish friendship was expressed both in a work appearing in Hungary (the Hungarian–Polish chronicle) and by a Polish history-writer (Kadłubek).